

Újabb kötetek a magyar névkutatásról – angol nyelven

1. KATALIN RESZEGI, *The History of Onomastic Research in Debrecen* [A debreceni névtani kutatások története]. Publications of the Institute of Hungarian Linguistics University of Debrecen 92. Debrecen University Press, Debrecen, 2017. 78 lap. – 2. *A Survey of Historical Toponomastics* [Mutatvány a történeti helynévkutatás újabb eredményeiből]. Ed.: ÉVA KOVÁCS. Publications of the Hungarian Name Archive 44. Debrecen University Press, Debrecen, 2017. 151 lap. – 3. *Selected Bibliography of the Onomastics of the Hungarian Language 2000–2016* [A magyar névkutatás válogatott bibliográfiája 2000–2016]. Eds.: EDIT HLAVACSKA – ÉVA KOVÁCS. *Onomastica Uralica* 9. Debrecen University Press, Debrecen–Helsinki, 2017. 160 lap.

1. A 2017-ben Debrecenben megrendezett 26. ICOS, azaz Nemzetközi Névtudományi Kongresszus alkalmából, a kongresszusra időzítve a – magát a nagyszabású rendezvényt is megszervező – Debreceni Egyetem névkutató közössége több olyan angol nyelvű kiadványt jelentetett meg, amelyek a magyar névkutatás (közel)múltját és eredményeit reprezentálják különféle műfajokban a nemzetközi szakmai közönség számára. (Az elsőként említendő két kiadvány borítóján ezzel összefüggésben a kongresszus logója is helyet kapott.) Az itt ismertetett kötetek – a kiadóiktól megszokott, példamutató módon – az interneten is megtalálhatók, szabadon letölthetők.

2. A debreceni névtani kutatások történetét áttekintő, RESZEGI KATALIN által írott, *The History of Onomastic Research in Debrecen* [A debreceni névtani kutatások története] című kisebb kötet három korszakra – egy rövid bevezetést követően, s egyúttal többekévébő kutatói generációkra – osztva mutatja be a témát, elsősorban az egyéni kutatói-publikációs teljesítmények szerint dolgozva fel anyagát.

Az első jellemző korszakot: az 1930-as, 1940-es évek időszakát (6–9) a népnyelvkutatás iránt magát elkötelező CSÚRY BÁLINT személye határozta meg. Szerepe elsősorban a szinkron helynévanyag és a szisztematikus helynévgyűjtés iránti figyelem felkeltésében, illetve tanítványai révén válhatott fontossá a későbbiek számára.

A második korszakot, melyet az 1950-es évektől az 1990-es évek közepéig számít a szerző (10–24), eleinte a magyarországi névkutatás általános visszaesése, majd új fejleményei és felívelése jellemzik. Részletesebb képet kapunk itt KÁLMÁN BÉLA munkásságáról, különösen *A nevek világa* című munkájáról, mely 1978-ban angol fordításban is megjelent, s így a magyar névtan alapismereteit közvetíthette a külföldi kutatók számára is. Sorra veszi a fejezet a debreceni kutatók által jegyzett, különösen gazdag tartalmú és szakszerű helynévgyűjteményeket, megjegyezve, hogy épp Hajdú-Bihar megye feldolgozása egykor lényegében elmaradt, így annak elvégzése aktuális, a közelmúltban ismét felvállalt és megkezdett feladatot jelent számukra. Több debreceni nyelvész névkutató munkásságát vázolja fel továbbá a szerző; messze nem kizárólagos, de legjellemzőbb tematikájukat a magyar helynévkutatás jelentette, illetve jelenti. A legmeghatározóbb közülük HOFFMANN ISTVÁN tevékenysége, melynek – miként a kötet is megfogalmazza – a debreceni névtani iskola, ahogyan azt ma ismerjük, a megalapozását köszönheti.

Részletesebben szól e fejezet HOFFMANN Helynevek nyelvi elemzése című, különösen fontos monográfiájáról, illetve az ebben kidolgozott helynévtipológiai modell egyre kiterjedtebb alkalmazásáról.

A debreceni névkutatás harmadik korszakát a doktori iskola megalapításától (1995) számítja, s a névtani kutatócsoport megalakulásával és tevékenységével kapcsolja össze a szerző (25–48). Mindenekelőtt röviden beszámol az itt végzett nagy jelentőségű tudomány-szervező munka főbb eredményeiről: a téma szempontjából meghatározó és ma is működő publikációs fórumok, kiadványsorozatok, illetve folyóirat, adatbázisok, valamint konferenciasorozat megindításáról, a kapcsolódó kutatási pályázatok jelentőségéről, egy nyelv- és névtörténeti akadémiai kutatócsoport felállításáról (25–27). Meglehetősen röviden szól ugyanakkor a debreceni kollégák nagyszabású aktuális vállalkozásáról, a magyar helynévanyag elektronikus közzétételét célzó helynévtár munkálatairól (26). A továbbiakban e szakmai közösség egykori, illetve mai tagjainak névtani munkásságát veszi sorra, az önálló kötetekre némileg nagyobb figyelmet fordítva. HOFFMANN ISTVÁN további tevékenységének tárgyalásával folytatja, majd időrendi sorrendben halad tovább, a doktori iskolából kikerült, jórészt már elsősorban névkutatóknak tekinthető ifjabb kollégák generációira térve át, a doktorjelöltek és doktoranduszok kutatásaival zárva a kortárs debreceni névkutatás áttekintését. A bemutatás az egyre bővülő szakembergárda mellett az egyre újabb eredmények és a kutatási paletta, tematika folyamatos gazdagodásáról ad számot az olvasónak.

A kötetet egy rövid utószó, valamint az igen bőséges, a mű terjedelmének egyharmadát kitevő bibliográfia zárja (51–78), mely nemcsak a szövegben hivatkozott tételeket, hanem a kötetben sorra vett szerzők számos további publikációját is felveszi anyagába. (A magyar nyelvű tételek címeit viszont nem adja meg fordításban, a kibővített bibliográfia így éppen a külföldi olvasókat kevésbé hatékonyan informálja.)

A kötet a debreceni névkutatás bemutatására koncentrálni annyiban is, hogy témáját csak igen korlátozottan kontextualizálja. A tágabb tudománytörténeti háttér, ide értve általában a magyar névkutatás egészét is, kevésbé jelenik meg benne, bár az – különösen a külföldi – olvasó számára célszerű viszonyítási pontokat jelenthetne. Ehhez éppen HOFFMANN ISTVÁNNak a kötetben is említett tudománytörténeti munkája (HOFFMANN 2003) képezhetne biztos alapot, kiegészíthetően a magyar névkutatás legutóbbi időszakát áttekintő tanulmánykötet (FARKAS–SLÍZ szerk. 2015) vonatkozó fejezeteivel (vö. 27). E fókuszáltság révén például GYÖRFFY GYÖRGY vagy KISS LAJOS alapművei sem szerepelnek a bibliográfiában, bár nevük egy-egy alkalommal feltűnik a szövegben (a HA. alapját képező történeti földrajz szerzőjeként, illetve a díj nevében; 25, ill. 49). Az intézmény(történet)i háttérrel is mérsékelten foglalkozik a szerző, s nem tér ki a szakmai közösség – láthatóan igen eredményes – oktató- és tehetséggondozó, utánpótlásnevelő munkájának kérdésére, mely egyébként szükségszerűen is szorosan kapcsolódik az egyetemi kutatóhelyen végzett tudományos tevékenységhez (vö. FARKAS 2015 továbbvezető irodalmát is). Az utóbbi vonatkozások, úgy vélem, bár nem szükségszerűen, de hasznosan egészíthették volna ki a kötetbeli áttekintést; ennek hiányában pedig egy kiemelt hivatkozással HOFFMANN jól hozzáférhető, a tágabb hazai tudománytörténeti hátteret is felvázoló, angol nyelvű tanulmányához (HOFFMANN 2002) lehetett volna irányítani a kiadvánnyal megcélzott idegen nyelvű olvasóközönseget.

A kötet struktúráját jórészt meghatározó elrendezés, ti. az egyes kutatók munkássága szerinti – kézenfekvőként adódó, ám tematikusan egyúttal széttagolódó – tárgyalásmód

mögött rajzolódnak ki így egyúttal a debreceni névkutatás egyes jellemző ívei, szakaszai, fejlődési irányai. Az önálló munkákban is kidolgozott témakörök közül említve néhányat: a történeti megyei helynév-monográfiák és helynévszótárak, a történeti helynévtípus-monográfiák, az egyes szórványemlékek helynévanyagának feldolgozásai, a névtan újabb részterületeit megnyitó monografikus munkák. (A jellemző témakörökhöz l. még az alább következőként ismertetendő kötet egyes fejezeteit.) Mindezekről, a gondosan tervező és tudatosan építkező, szorosan együtt dolgozó kutatói közösség eredményeiről ad képet összegző formában a kötet.

3. A Helynévtörténeti Tanulmányok 2004 óta jelenik meg, rendszerint évi egy számmal, s elsősorban a Debreceni Egyetem síkfőkúti kutatóházában megrendezett, a magyar névkutatás fontos konferenciasorozatát jelentő helynévtörténeti szemináriumok előadásainak biztosít publikációs fórumot. Az egyes kötetek hagyományosan teljes egészében magyar nyelven, azaz idegen nyelvű absztraktok nélkül láttak napvilágot. Ez a gyakorlat a legutóbbi, 2017. évi 13. számmal változott meg, innentől ugyanis az itt közreadott tanulmányok már viszonylag bőséges (kb. egy oldal terjedelmű) angol nyelvű tartalmi összefoglalóval jelennek meg. A korábban közreadott 12 kötet tanulmányaiból, pontosabban azok hasonló jellegű és terjedelmű összefoglalóiból adott közre – ilyen értelemben visszamenőlegesen – egy bőséges gyűjteményt A Survey of Historical Toponomastics [Mutatvány a történeti helynévkutatás újabb eredményeiből] címmel, KOVÁCS ÉVA szerkesztésével a Helynévtörténeti Tanulmányokat kiadó Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.

A kötet jó keresztmetszetét nyújtja a magyar nyelvű – a szerzői kört tekintve is elsősorban a Debreceni Egyetemen folyó – helynévtörténeti kutatások utóbbi egy-másfél évtizedének, némi betekintést kínálva ugyanakkor a hazai onomasztika más kérdésköreibe is. Anyagát 12 tematikus fejezetre osztja, ezzel is ráirányítva a figyelmet a jellemző kutatási irányokra, területekre, elméleti és gyakorlati kérdésekre, illetve a kapcsolódó kutatások változatosságára, interdiszciplinaritására és sokirányú tanulságaira e szintéren. Figyelemre méltónak és kiemelendőnek tartom, hogy a módszertani kérdések külön fejezetet kaptak a kiadványban. A kötetbeli fejezetek a következők: Az oklevelek mint a névtörténet forrásai; Helynévtani kutatások az oklevelekben; Névtan és történelem; A helynévtipológia kérdései; Helynévformánsok; Személynevek és helynevek; A helynevek területi változatossága; Nyelvi érintkezések és helynevek; Helynév-etimológiák; Hangtörténet, helyesírás-történet és helynevek; Szinkrón helynévkutatás; A helynévkutatás módszertani kérdései.

A kötet elkészítésének háttéréről, anyagáról az Előszó (11–12) tájékoztatja az olvasót. Az összeállítást a Helynévtörténeti Tanulmányok és a jelen munka megjelentetésének egyaránt keretétől szolgáló debreceni Magyar Névarchívum Kiadványai sorozat megjelent kötetének listája zárja (149–151), a kötetcímetek (eddig 43 tételt) angol fordításban is feltüntetve, ezáltal is az itt folyó szakmai munka fő irányairól és témaköreiről tájékoztatva a nem magyar anyanyelvű szakmai közönséget.

A kiadvány joggal keltheti fel az érdeklődést az azt kézbe vevő – akár külföldi, akár magyar – olvasóban az itt felvillantott kutatások iránt. Ezzel összefüggésben véleményem szerint hasznos lehetett volna egyúttal közreadni az eredeti, teljes tanulmány-szövegek lelőhelyét is (akár csak a kötet végén függelékként), az itt röviden bemutatott tanulmányokhoz könnyen továbbvezető, kiegészítő információként. A szóban forgó cikkeket ugyanakkor – természetesen, némi keresés után – a Helynévtörténeti Tanulmányok korábbi számaiban mind megtalálja az olvasó.

4. Az uráli nyelvek névkutatásának válogatott bibliográfiája az ezredfordulón indult *Onomastica Uralica* sorozat első (OU. 1a–1b) köteteiként jelent meg, s egyes nyelvek vonatkozásában a későbbi kötetekben is folytatódott (OU. 5, 7). A magyar névkutatás korábbi, 1999-cel záródó, válogatott bibliográfiáját (OU. 1b: 295–427) az *Onomastica Uralica* 9., HLAVACSKA EDIT és KOVÁCS ÉVA szerkesztésében megjelent kötete folytatja, anyagában a 2000–2016 közötti időszakot dolgozva fel a korábban kialakított rend szerint. A kötet terjedelme gyakorlatilag megegyezik a korábbi válogatott magyar névtani bibliográfiáival. Ez nem csupán 21. századi névkutatásunk gazdagságát és fejlődését, hanem az újabb bibliográfiai feldolgozás különös alaposságát és módszerességét is igazolja. A kötetben különböző műfajú közlemények szerepelnek, a personalia és a recenziók körét sem zárva ki az anyagból.

A bibliográfia tematikus fejezetei: Bibliográfiák (15); Általános névtan (17–26, ezen belül: Nevek általában, Névtan általában, Névtani intézmények és események, Névkutatók); Helynevek (27–88); Személynevek (89–138); Egyéb nevek (139–148); Alkalmazott névtan (149–154). Az egyes fejezetekbe a szakirodalmi tételek tematikus alapon lettek besorolva (néhány szakmunka több fejezetbe is), s azokon belül szerzői betűrendben szerepelnek. A kötetet, jól használható mellékletként, a szerzők névmutatója zárja.

A bibliográfiából kirajzolódó névsor önmagában is impozáns, a névkutatók derékhadát alkotó nyelvészek mellett más tudományterületek képviselőit is természetesen tartalmazza. Körükben egyébként azok a külföldi, idegen anyanyelvű névkutatók is helyet kaptak – bár szükségszerűen csak mutatóban –, akiknek névtani közleményük jelent meg magyar nyelven valamely magyar nyelvű szakmai fórumon (konkrétan a Névtani Értesítőben: HARALD BICHLMEIER, SARA L. UCKELMAN).

A kötet – elődjéhez, illetve az ebben az ismertetésben is említett további, a szakirodalmat szövegszerűen áttekinthető, értékelő művekhez hasonlóan – hasznos és gyakorlatias segédeszköze lesz a magyar névtan kutatásának.

5. Az itt bemutatott kötetek a debreceni és a magyar névkutatás eddigi, illetve újabb eredményeinek áttekinthetőségét és nemzetközi megismertetését szolgáló, hasznos segédkönyvek. Kiemelendő ugyanakkor, hogy melléjük egy olyan, háromszerzős monográfia is felsorakozott, mely elsőként törekszik angol nyelven átfogó és részletes képet adni a magyar helynevek rendszeréről és történetéről. A kötet szerzői: HOFFMANN ISTVÁN, RÁCZ ANITA és TÓTH VALÉRIA (2017), kiadója a német Buske Verlag. A műnek időközben a terjedelmesebb, magyar nyelvű megfelelője is napvilágot látott (HOFFMANN–RÁCZ–TÓTH 2018). E két utóbbi kötet részletesebb bemutatására azonban már külön, folyóiratunk következő évfolyamában térünk vissza.

Hivatkozott irodalom

FARKAS TAMÁS 2015. A névtan a felsőoktatásban, az ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszékén. In: BÁRTH M. JÁNOS – BODÓ CSANÁD – KOCSIS ZSUZSANNA szerk., *A nyelv dimenziói. Tanulmányok Juhász Dezső tiszteletére*. ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék, Budapest. 358–367.

FARKAS TAMÁS – SLÍZ MARIANN szerk. 2015. *Magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest.

- HOFFMANN ISTVÁN 2002. The Last Thirty Years of Hungarian Toponomastics. In: NYIRKOS, ISTVÁN ed., *Onomastica Uralica 2. History of the Study of Toponyms in the Uralian Languages*. N. p., Debrecen–Helsinki. 199–244.
- HOFFMANN ISTVÁN 2003. *Magyar helynévkutatás 1958–2002*. A Magyar Névtudományi Kiadványai 7. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Debrecen.
- HOFFMANN, ISTVÁN – RÁCZ, ANITA – TÓTH, VALÉRIA 2017. *History of Hungarian Toponyms*. Buske, Hamburg.
- HOFFMANN ISTVÁN – RÁCZ ANITA – TÓTH VALÉRIA 2018. *Régi magyar helynévadás*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- OU. = *Onomastica Uralica*. N. p. / Debrecen University Press, Debrecen–Helsinki, 2000–.

FARKAS TAMÁS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7732-2302>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

A nyelvföldrajztól a névföldrajzig VIII. A nyelvterület keleti peremén A 2017. május 30–31-i kolozsvári névföldrajzi tanácskozás előadásai

Szerkesztő: VÖRÖS FERENC. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Savaria University Press,
Kolozsvár–Szombathely, 2017. 198 lap

A nyelvföldrajztól a névföldrajzig elnevezésű konferenciasorozat nyolcadik állomása Kolozsvár volt. A konferenciakötet A nyelvterület keleti peremén alcímet viseli, és a benne szereplő kilenc tanulmány zöme illeszkedik is az alcím által megjelölt témához.

A szerkesztő, VÖRÖS FERENC előszavát követően (11–12) BENŐ ATTILA és LANSTYÁK ISTVÁN Névideológiák Erdélyben című írása nyitja a tanulmánykötetet (13–32). A szerzők bemutatják az egyes nyelvi ideológiák jellemzőit, mellékletként közlik azok meghatározásait. A névideológiák a nyelvi ideológiák részeként értelmezhetők; egyes nyelvi ideológiák sajátosan a névalkotáshoz, névadáshoz, névviseléshez, névhasználathoz, névváltoztatáshoz és névfordításhoz kapcsolódnak. Az elméleti alapvetés után a szerzők négy olyan, Romániában megjelent újságcikkről számolnak be, melyek a magyar–román kétnyelvű névtáblák ellen szólnak, s a nyelvi koercivizmus ideológiája érvényesül bennük. A szerzők kitérnek a romániai magyarok hozzáállására is, mely inkább a nyelvi liberalizmus ideológiáját tükrözi. A névtáblákkal kapcsolatos konfliktusok az ellentétes ideológiák eredményei, ezért a szerzők szerint fontos lenne tudatosítani a vitázó felekkel azt, hogy valójában nem konkrét kérdésekről szól a vita, hanem ideológiákról.

GERCSÁK GÁBOR a geográfus szemével vizsgálja a tájnévadás és tájtagolás kérdését, elsősorban az 1945–2015 közötti időszakra vonatkozóan (33–41). Ettől az időszaktól kezdve a földtudomány szakembereire új feladatok vártak, ugyanis az új államhatárok kialakulását figyelembe véve kellett megnevezniük a tájegységeket. A földtudományok művelői számára elsődleges szempont, hogy egy-egy tájegység megnevezése tükrözze az adott terület földrajzi jellegzetességeit, ám ezek a megnevezések gyakorta keverednek a történeti és néprajzi tájnevekkel, zavart okozva az egyes régiók azonosításában. A szerző